

Ancillary Claims in Civil Procedure

Badie Fathi *

Faculty Member, Department of Private and Economic Law, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

1. Introduction

In the civil litigation process, filing a principal claim is frequently accompanied by a series of ancillary financial and non-financial demands and consequences, recognized in legal literature as “ancillary claims.” These ancillary components—prominent examples of which include litigation costs, attorney’s fees, judgment execution expenses, and damages for late payment—appear ostensibly secondary and dependent on the principal action; however, in practice, they constitute a substantial portion of judicial disputes and the concerns of the litigants. Despite the fundamental importance of this subject, Iranian procedural laws, particularly the Civil Procedure Code, lack an integrated systematization and a comprehensive, exclusive definition of the concept, scope, and rules governing ancillary claims. The divergence of opinions in judicial practice, the silence or ambiguity of the legislator in provisions such as Articles 331, 362, 369, 519, and 522 of the Iranian Civil Procedure Code of 2000, as well as the ambiguity in the precise distinction between the principal claim

* Corresponding Author: Badie.fathi@atu.ac.ir

How to Cite: Fathi, B, (2026), “Ancillary Claims in Civil Procedure”, Journal Private Law Research, Vol. 14, No. 55, 1 -34.
doi: [10.22054/jplr.2026.91946.2999](https://doi.org/10.22054/jplr.2026.91946.2999)

and ancillary demands, have generated numerous interpretative challenges within the courts. Therefore, elucidating the legal nature of this institution and examining the application of procedural rules to it is an undeniable necessity.

2. Objective

The primary objective of this research is to accurately and systematically delineate the conceptual boundaries of “ancillary claims” within civil procedure. This study seeks to identify and categorize various types of ancillary claims, enumerate their prominent instances, and determine the legal regime governing these ancillary demands. Furthermore, resolving existing legal ambiguities, addressing the practical challenges faced by judges, and establishing a uniform practice regarding issues such as the jurisdiction of courts, appealability, and the possibility of pursuing ancillary claims independently are among the other key objectives of this research.

3. Methodology

This research employs a descriptive-analytical method, relying on library and documentary studies. In this regard, while inductively examining the articles of the Civil Procedure Code and analyzing the theoretical foundations of legal doctrine, the judicial practice of Iranian courts has been examined.

4. Discussion and Results

The research findings indicate that ancillary claims can be divided into two major categories based on their degree of dependence on the principal claim: First, “non-independent” or strictly dependent ancillary claims, such as litigation costs, attorney’s fees, and execution expenses, whose existence and relevance hinge upon the existence and proof of the principal claim. Second, ancillary claims possessing “relative independence,” the most conspicuous example being damages for late payment; this category of ancillary claims,

3 | Fathi | Ancillary Claims in Civil Procedure

although rooted in a principal obligation, may be brought independently under specific circumstances.

From the perspective of jurisdictional rules, the present study emphasizes the principle that “the accessory follows the principal” (*accessorium sequitur principale*). Accordingly, a court that possesses jurisdiction to adjudicate the principal claim shall possess subject matter and territorial jurisdiction to hear its ancillary claims as well. This rule has been acknowledged in judicial practice (such as binding precedent decision No. 60 of the Supreme Court of Iran concerning the right to business and goodwill as an ancillary consequence of an eviction claim). Nevertheless, regarding the claim for damages for late payment of labor-related debts, disagreements existed concerning the jurisdiction of the relevant authorities, which ultimately culminated in the binding precedent decision No. 757 (dated 2017/04/18) of the General Assembly of the Supreme Court. According to this decision, while adjudicating the principal claim falls under the jurisdiction of the labor authorities, adjudicating claims for damages for late payment arising from those debts is deemed within the jurisdiction of the civil court—a decision that is open to criticism in terms of efficiency and desirability.

In terms of procedural rules, one of the most significant conclusions of the research is that ancillary claims constitute an exception to the “two-tier adjudication” principle. Unlike the principal claim, ancillary claims can be initially raised at the appellate stage; if the court of first instance has neglected to address them, the appellate court is authorized to independently and directly adjudicate them. Moreover, addressing challenges such as “ancillary claims upon ancillary claims” (which are generally rejected based on the rule against damages on damages, yet remain a subject of doctrinal dispute) and the possibility of granting interim relief and securing the subject matter of the claim for ancillary claims are among the other key discussions in this section. Additionally, concerning the litigation costs of ancillary claims, it was determined that if included in the principal petition, no

separate stamp fee cancellation is required; however, filing an independent action for them requires the payment of a separate fee.

5. Innovation

The principal innovation of this article lies in compiling, refining, and systematizing the scattered rules governing ancillary claims within a coherent legal framework. The examination of novel issues such as “ancillary claims upon ancillary claims” and critically assessing the possibility of independently filing these actions, alongside utilizing a comparative approach with the French Code of Civil Procedure to justify the legal logic of court jurisdiction over ancillary costs, constitutes the added value that this research contributes to the literature on Iranian procedural law.

6. Conclusion

Ultimately, the research concludes that despite the lack of an explicit definition by the legislator, the concept and rules governing ancillary claims can be inferred from the structure and spirit of the Civil Procedure Code. Ancillary claims, notwithstanding their dependent nature, are subject to a specific legal regime regarding procedural rules (such as the possibility of raising them at the appellate stage, abatement of the action, settlement, and appealability) which, in some instances, fundamentally differs from that governing the principal claim. Acknowledging relative independence for certain instances of ancillary claims and recognizing exceptions to general procedural principles (such as the two-tier adjudication principle) demonstrate the legal system’s flexibility in ensuring justice and fully compensating the aggrieved party. Nonetheless, to prevent judicial inconsistency and guarantee legal certainty, it is imperative that the legislator, in future amendments to the Civil Procedure Code, provides a clear definition of ancillary claims and explicitly and definitively codifies the provisions related to jurisdiction over them and the possibility of filing them independently.

5 | Fathi | Ancillary Claims in Civil Procedure

Keywords: Civil Procedure, Claim/action, Principal Claim, Ancillary Claim, Accessory.

متفرعات دعوا در دادرسی مدنی

عضو هیئت علمی گروه حقوق خصوصی و اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم
سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

بدیع فتحی *

چکیده

در حقوق دادرسی در کنار خواسته راجع به اصل دعوا خواسته‌های دیگری با عنوان متفرعات دعوا مطرح می‌شود. موضوع محوری این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و تحلیل بنیادین مفهوم «متفرعات دعوا» انواع آن و جایگاه و رژیم حقوقی آن در نظام آیین دادرسی مدنی ایران است که به دلیل اجمال و ابهام، محل تفسیرهای قضایی متعددی قرار گرفته است. در این مقاله متفرعات به دو دسته تقسیم می‌شود: متفرعات غیراستقلالی که تابع ماهیت اصل دعوا بوده و شامل هزینه‌های دادرسی و حق الوکاله وکیل می‌شوند و متفرعاتی که دارای استقلال نسبی هستند مانند خسارت تأخیر تأدیه است. متفرعات دعوا علی‌الاصول در صلاحیت از اصل دعوا تبعیت می‌کند اما در خصوص خسارت تأخیر تأدیه دیون ناشی از کار و نیز هنگامی که سایر متفرعات به عنوان یک دعوای مستقل مطرح می‌شوند نظرهای مختلفی وجود دارد. متفرعات دعوا در زوال و شکایت از رای و سازش، تابع اصل هستند. متفرعات دعوا بر خلاف اصل دو درجه‌ای ماهیتی، ابتدا در تجدیدنظر نیز قابل طرح هستند و اگر در مرحله نخستین مغفول مانده باشند بر خلاف اصل دعوا که اگر مغفول مانده باشد باید دادگاه نخستین در مورد آن نظر دهد، دادگاه تجدیدنظر ابتدا می‌تواند در مورد متفرعات دعوا نظر دهد و از این رو استثنایی بر اصل دو درجه‌ای بودن رسیدگی ماهوی به دعوا است.

واژگان کلیدی: آیین دادرسی مدنی، دعوا، اصل دعوا، متفرعات دعوا، فرع.

مقدمه

در هر اختلافی که منجر به طرح دعوا در محاکم می‌شود، علاوه بر خواسته اصلی، همواره عناصر تبعی مانند هزینه‌ها، خسارات قانونی مطرح و مورد قضاوت قرار می‌گیرند که در مجموع با عنوان «متفرعات دعوا» دسته‌بندی می‌شوند. این عناصر اگرچه فرع بر اصل دعوا محسوب می‌شوند، اما در مقام اجرای رای و تعیین میزان نهایی جبران خسارت، اهمیتی بنیادین پیدا می‌کنند. ضرورت ورود به این مبحث ناشی از اجمال و ابهام قانونی موجود در نظام حقوقی ایران است؛ اجمال و ابهامی که در تفسیر مواد مرتبط با هزینه‌ها و خسارات نمود یافته و منجر به رویه‌های قضایی متفاوت شده است؛ بنابراین ابهام موجود در تعریف دقیق و تفکیک قطعی این متفرعات از «اصل دعوا» و همچنین عدم وجود وحدت رویه کامل در مورد برخی از مصادیق آن، ضرورت انجام یک پژوهش دقیق حقوقی را ایجاب می‌کند. هدف اصلی این پژوهش، تبیین و تحدید حدود مفهومی متفرعات دعوا، تفکیک انواع آن، تعیین مصادیق و تعیین رژیم حقوقی حاکم بر آن است. مسئله اصلی رفع ابهامات در این خصوص و بررسی تشتت آرای قضایی در تفسیر مادگان مرتبط (مانند ۳۳۱، ۳۶۲، ۵۱۹ و ۵۲۲ قانون آیین دادرسی مدنی) است. روش‌شناسی پژوهش، ترکیبی از تحلیل اسنادی قوانین و رویه قضایی (توصیفی-تحلیلی) و حتی‌الامکان مطالعه تطبیقی با نظام حقوقی فرانسه است.

۱. تعریف و مصادیق های متفرعات

۱-۱. تعریف متفرعات

گذر از معنای لغوی به معنای اصطلاحی در پژوهش اهمیت دارد. متفرعات جمع متفرع است متفرع به معنای [مُتَفَرِّعٌ] فرع چیزی شونده و از چیزی مثل شاخ بیرون آمده (غیاث) (آندراج).^۱ بنابراین متفرعات از فرع می‌آید. در معنای فرع گفته شده است بالاترین قسمت از هر چیزی می‌باشد و آن چیزی است که از ریشه و اصل خود منشعب می‌گردد و جمع آن «فُرُوع» است. از همین ریشه است آنجا که گفته می‌شود: «فَرَعْتُ»

۱. لغت نامه دهخدا.

(متفرع ساختم) از این اصل، مسائلی را «فَتَفَرَّعْتُ» (پس متفرع شد)؛ بدین معنا که [آن مسائل را از اصل] استخراج کردم، پس پدیدار شدند.^۱ در مجمع البحرین نیز گفته شده «وَفَرَّعُ كُلُّ شَيْءٍ: أَعْلَاهُ، وَهُوَ مَا يَتَفَرَّعُ عَنْ أَصْلِهِ. وَمِنْهُ قَوْلُهُ (فَرَّعْتُ عَلَى هَذَا الْأَصْلِ مَسَائِلَ) أَيْ اسْتَخْرَجْتُ.»^۲ یعنی «فرع هر چیزی، [به معنای] بالاترین بخش آن است؛ و آن چیزی است که از اصل (ریشه) خود منشعب می‌گردد. و از همین باب (معنا) است این گفتار که: «بر پایه این اصل، مسائلی را تفریع کردم»؛ یعنی [آن احکام و مسائل را از آن اصل] استخراج نمودم.»

در علم اصول فقه، «اصل» همان قاعده کلی یا نص شرعی است و «فرع» مسئله‌ای مستحدثه یا جزئی است که حکم آن باید از اصل استخراج شود. در فقه امامیه، این استخراج (تفریع) از طریق ردّ فروع به اصول کلی منصوص انجام می‌گیرد و با مفهوم قیاس فقه اهل سنت تفاوت ماهوی دارد؛ چرا که در قیاس، فرع به فرع دیگری که دارای علت مشترک است ارجاع داده می‌شود، اما در تفریع اصولی شیعه، حکم جزئی مستقیماً از قواعد عام (مانند قواعد لاضرر، استصحاب و ...) استخراج می‌گردد.^۳

در معنای داتیکی و اصطلاحی، قانونگذار ایرانی و فرانسوی متفرعات دعوا را تعریف نکرده است. اداره حقوقی دادگستری ایران طی نظریه شماره ۷/۲۷۰۰ تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۳ اعلام داشته که از سیاق ماده ۳۳۱ می‌توان فهمید که متفرعات دعوا در برابر اصل دعوا قرار دارد و تشخیص آن جنبه قضایی دارد.

یکی از دادرسی‌دانان در مقاله‌ای که در خصوص متفرعات دعوا نگاشته، چنین تعریفی از متفرعات دعوا ارائه داده: «متفرعات دعوا همچنان که از نام آن برمی‌آید، مشتمل بر امور و درخواست‌هایی است که ارتباط مستقیمی با اصل دعوا دارد و همواره به عنوان فروعات

۱. المقری القیومی، المصباح المنیر، أحمد بن محمد بن علی المحقق: یوسف الشیخ محمد، جلد ۱ (المطبعة العصرية، الطبعة: ۲، ۱۴۱۸) ص ۲۴۳.

۲. فخرالدین الطریحی النجفی، مجمع البحرین، تحقیق: السید احمد الحسینی، جلد ۳، الطبعة الثانية (۱۴۰۸ هـ. ق ۱۳۶۷ هـ. ش) (تهران: دفتر فرهنگ نشر اسلامی) ص ۳۹۰.

۳. همان.

دعوی اصلی مطرح می‌شود. این امور موارد و هزینه‌هایی را دربر می‌گیرد که به منظور اقامه دعوی اصلی، خواهان ناگزیر از انجام و مصرف آن است و چنانچه مخارج یاد شده را به انجام نرساند، دعوی او در معرض رسیدگی دادگاه قرار نگرفته و یا به نتیجه دلخواه قانونی منجر نخواهد شد. بخشی دیگر را خسارات ناشی از تخلف از انجام اصل تعهد مورد دعوی یا تأخیر در تأدیه دین اصلی تشکیل می‌دهد.^۱

متفرعات دعوی را بدین گونه می‌توان تعریف کرد: «متفرعات دعوی اموری است که ریشه در اصل دعوی دارد و از نظر قانونگذار امور فرعی قلمداد شده که از اصل دعوی استخراج می‌شود و دو گونه هستند یا به طور مستقیم مربوط به دادرسی و برای اثبات دعوی یا دفاع لازم بوده است مانند خسارات دادرسی یا آن که مترتب بر اصل دعوی دانسته شده‌اند مانند خسارات تأخیر تأدیه». متفرعات دعوی قابلیت تبدیل شدن به اصل دعوی را دارند. در حقیقت دو نوع متفرعات دعوی از این حیث وجود دارد. برخی متفرعات دعوی تا پیش از صدور حکم قطعی در خصوص «اصل دعوی» قابلیت مطرح شدن به عنوان «اصل دعوی» یا دعوی مستقل ندارند مانند خسارات دادرسی (هزینه دادرسی، هزینه کارشناسی، هزینه معاینه و تحقیق محلی، هزینه شهود، هزینه حق الوکاله وکیل، هزینه اجرای رای، هزینه مترجم و ...) زیرا اینها محصول فرآیند دادرسی هستند. این گونه متفرعات قابلیت استقلال را ندارند و می‌توان آن را متفرعات غیراستقلالی نامید. برخی متفرعات دعوی همچون خسارت تأخیر تأدیه از ابتدا قابلیت طرح به عنوان اصل دعوی را دارند، هرچند که خواسته اصلی مطرح نشده باشد. البته برخی بر این باورند که خسارت تأخیر تأدیه را جز در موردی که اصل دین مسلم نباشد یا ادله اثباتی متقنی برای اصل دین نباشد، نمی‌توان به طور مستقل و پیش از طرح «اصل دعوی» مطرح کرد،^۲ اما این گفته درست نمی‌باشد و برخی حقوقدانان خلاف این نظر را دارند^۳ زیرا اصل بر قابل استماع بودن دعاوی است و از سویی دیگر

۱. فریدون نهرینی، متفرعات دعوی و ویژگی‌های آن، ارجنامه نجاد علی الماسی (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۱) ص ۵۶۷.

۲. فریدون نهرینی، متفرعات دعوی و ویژگی‌های آن، پیشین، صص ۵۶۷-۵۶۶.

۳. ناصر کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت شده (تهران: نام ناشر دادگستر، ۱۳۷۶) ش ۳۰۲.

خسارت تاخیر تادیه دینی که مسلم نیست همه شرایط و ارکان دعوا را دارد و بنابراین باید مورد استماع قرار گیرد. بنابراین می توان با تقسیم متفرعات دعوا به مواردی مانند هزینه دادرسی به معنای خاص که پیش از مطالبه اصل دعوا قابل مطالبه نیستند و هزینه های دادرسی مانند خسارت تاخیر تادیه که به نظر می رسد حتی پیش از اقامه دعوا قابل مطالبه هستند، تفکیک منطقی ایجاد کرد. دسته دوم متفرعات را می توان متفرعات دارای استقلال نسبی دانست.

به نظر می رسد هنگامی که هنوز اصل دعوا اقامه نشده «هنگامی که متفرعات دعوا مستقلاً پیش یا بعد از طرح خواسته اصلی مطرح می شوند؛ خود به عنوان «خواسته اصلی» و «اصل دعوا» هستند و دیگر چهره متفرعات دعوا را ندارند و باید مطابق اصل دعوا با آنها رفتار شود.

برخی امور که در ایران جزء متفرعات دعوا حساب می شود در فرانسه جزء اصل دعوا محسوب می شود. برای نمونه؛ خسارت تأخیر تادیه تا تاریخ تقدیم دادخواست جزء اصل دعوا محسوب می شود و باید به مبلغ اصلی دعوا افزوده شود اما خسارت تأخیر تادیه از تاریخ تقدیم دادخواست جز متفرعات محسوب می شود.

در مواردی «متفرعات دعوا» نه در معنی حقیقی خود بلکه در معنای «توابع» به کار گرفته شده است. برای نمونه در رای وحدت رویه ۵۶۰ تاریخ ۱۳۷۰/۳/۲۱ چنین آمده است: «دعوی الزام به تنظیم سند رسمی نکاح نامه و ثبت واقعه ازدواج در دفاتر رسمی از متفرعات دعوی راجع به نکاح می باشد و رسیدگی آن برطبق بند ۱ ماده (۳) لایحه قانونی دادگاه مدنی خاص مصوب مهرماه ۱۳۵۸ در صلاحیت دادگاه مدنی خاص است.» متفرعات دعوا در این رای به معنای غیر موضوع له خود و در معنای مجازی به کار گرفته شده است. هر چند که استعمال لفظ بدون قرینه حمل بر معنای حقیقی می شود اما در اینجا قرینه صلاحیت وجود دارد و نشان می دهد که لفظ متفرعات دعوا در معنای مجازی به کار رفته است.^۱

۱. برای بحث حقیقت و مجاز بنگرید: الشیخ محمد کاظم الآخوند الخراسانی، کفایة الأصول - ط آل البيت، جلد ۱ (قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، ۱۴۳۵) ص ۱۸.

۱-۲. مصداق‌های متفرعات

در قانون آیین دادرسی مدنی مصداق‌های متفرعات دعوا به روشنی مشخص نشده است. در این قانون، قانونگذار در سه قسمت نام از متفرعات دعوا برده است. نخست در بند ج ماده ۳۳۱ که مقرر می‌دارد: «حکم راجع به متفرعات دعوا در صورتی که حکم راجع به اصل دعوا قابل تجدیدنظر باشد.» قابل تجدیدنظر است و نیز در ماده ۳۶۲ در بند ۲ مرحله تجدیدنظر مقرر می‌دارد: «ادعای اجاره بهاء و مطالبه بقیه اقساط آن و اجرت‌المثل و دیونی که موعد پرداخت آن در جریان رسیدگی بدوی، رسیده و سایر متفرعات از قبیل ضرر و زیان که در زمان جریان دعوا یا بعد از صدور رای بدوی به خواسته اصلی تعلق گرفته و مورد حکم واقع نشده یا موعد پرداخت آن بعد از صدور رای رسیده باشد.» خواسته جدید محسوب نمی‌شود و در بند ۵ ماده ۳۶۹ نیز در خصوص فرجام‌خواهی مقرر می‌دارد که «۵ - احکامی که ضمن یا بعد از رسیدگی به دعاوی اصلی راجع به متفرعات آن صادر می‌شود، در صورتی که حکم راجع به اصل دعوا قابل رسیدگی فرجامی نباشد» قابل فرجام نیست.

متفرعات به معنای خاص شامل خسارات دادرسی می‌شود که مصداق‌های آن در ماده ۵۱۹ قانون آیین دادرسی مدنی آمده است. برابر این ماده «خسارات دادرسی عبارت است از هزینه دادرسی و حق‌الوکاله وکیل و هزینه‌های دیگری که به‌طور مستقیم مربوط به دادرسی و برای اثبات دعوا یا دفاع لازم بوده است از قبیل حق‌الزحمه کارشناسی و هزینه تحقیقات محلی.» به موارد خاص هزینه دادرسی می‌توان هزینه شهادت شهود و هزینه مترجم و مانند آن نیز افزود زیرا این هزینه‌ها تابع وجود دعوا هستند و وجود مستقلی نداشته و ماهیت ابزاری برای دعوا یا دفاع دارند و خودشان مستقلاً هدف نیستند بلکه وسیله تحقق هدف دادرسی هستند.

در ماده ۵۱۵ نیز قانونگذار در خصوص خسارات دادرسی مقرر داشت که «ضمن تقدیم دادخواست یا در اثنای دادرسی و یا به‌طور مستقل...» قابل مطالبه هستند. اما باید توجه داشت که مطالبه خسارت «تأخیر انجام تعهد یا عدم انجام آن را که به علت تقصیر خواننده نسبت به ادای حق یا امتناع از آن به وی وارد شده یا خواهد شد، همچنین اجرت‌المثل را

به لحاظ عدم تسلیم خواسته یا تأخیر تسلیم آن از باب اتلاف و تسبیب از خواننده...» که در این ماده ذکر شده جزء متفرعات دعوا نمی توان قلمداد کرد و باید در قالب خواسته اصلی در دادخواست تقدیمی به دادگاه مطرح شوند و ذکر عبارت کلی «خسارات دادرسی» در دادخواست شامل این خواسته ها نمی شود.^۱

خسارت موسوم به تأخیر تادیه که در ماده ۵۲۲ قانون آیین دادرسی مدنی آمده است نیز به طور سنتی جزء متفرعات دعوا محسوب می شود و برابر رای اصراری شماره دو تاریخ ۱۳۸۱/۲/۳ هیات عمومی شعب حقوقی دیوان عالی کشور و رای اصراری شماره ۳۱۱۳ تاریخ ۱۳۴۳/۱۱/۱۵ ذکر عبارت کلیه خسارات شامل خسارت تأخیر تادیه نیز می شود و بنابراین در صورت ذکر عبارات «کلیه خسارات» و عدم تصریح به آن گونه که بند سه ماده ۵۱ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹ (بند ۳ ماده ۷۲ ق.آ.د.م ۱۳۱۸) آمده شامل خسارت تأخیر تادیه نیز می شود.

قانونگذار در بند ۲ ماده ۳۶۲ نیز از عبارت «سایر متفرعات دعوا» استفاده کرده است. برابر این بند «ادعای اجاره بهاء و مطالبه بقیه اقساط آن و اجرت المثل و دیونی که موعد پرداخت آن در جریان رسیدگی بدوی، رسیده و سایر متفرعات از قبیل ضرر و زیان که در زمان جریان دعوا یا بعد از صدور رای بدوی به خواسته اصلی تعلق گرفته و مورد حکم واقع نشده یا موعد پرداخت آن بعد از صدور رای رسیده باشد.» ادعای جدید محسوب نمی شود. در حقیقت هر چند ادعای اجاره بهاء و اجرت المثل پیش از اقامه دعوا باید در قالب خواسته اصلی به موجب دادخواست اقامه شوند اما ادعای اجاره بها و اجرت المثلی و دیونی که پس از اقامه دعوا به وجود آمده است ادعای جدید محسوب نمی شوند و طرح آن بدون دادخواست و با درخواست شفاهی در جلسه رسیدگی یا به موجب لایحه نیز امکان پذیر است و جزء متفرعات دعوا محسوب می شوند. طرح چنین ادعاهایی در قالب «خواسته آینده» نیز امکان پذیر است. بدین معنا که در همان دادخواست اصلی می توان آن را مطالبه کرد. این مساله استثنایی بر این ویژگی شرط ذینفع بودن دعوا می باشد که در هنگام دادخواست باید نفع به وجود آمده باشد.

۱. فریدون نهرینی، متفرعات دعوا و ویژگی های آن، پیشین، ص ۵۶۹.

از آن رو که متفرعات در رسیدگی تجدیدنظر قابل مطالبه می‌باشند در مرحله نخستین و پس از جلسه اول رسیدگی نیز قابل مطالبه هستند و لذا استثنایی بر این شرط افزایش خواسته می‌باشند که باید تا پایان جلسه اول دادرسی اقامه شوند.^۱

افزون بر اینها هر جا که قانونگذار ضمن صدور حکم راجع به خواسته اصلی مقرر داشته که در خصوص امور فرعی مرتبط با آن نیز به حکم قانون تصمیم‌گیری شود از متفرعات دعوا است. برای نمونه در دعوای طلاق حکم راجع به مهریه و نفقه و حقوق مالی زوجه نیز از متفرعات قانونی دعوا است و به موجب حکم قانون، دادگاه باید در مورد آن تصمیم بگیرد (ماده ۲۹ قانون حمایت خانواده ۱۳۹۱). در این صورت حکم راجع به مهریه و حقوق مالی حتی اگر از دادگاه تجدیدنظر صادر شده باشند به تبع دعوای طلاق قابل فرجام هستند اما «مطالبه مهریه که ضمن طلاق یا بعد از رسیدگی به دعوی مذکور و به‌عنوان متفرعات آن صادر نشده و به‌عنوان دعوی مستقل اقامه شده است قابل فرجام‌خواهی نیست».^۲ در یکی از آرای دیوان عالی کشور آمده است که تکلیف دادگاه به صدور حکم برابر ماده ۲۹ ق.ح.خ نسبت به متفرعات دعوی طلاق (حقوق مالی زوجه)، با نظر به فلسفه این مقرر، صرفاً محدود به دعوای طلاق طرح شده از ناحیه زوج است و در دعوی طلاق از ناحیه زوجه، دادگاه در صورتی می‌تواند به حقوق مالی زوجه رسیدگی کند که این امر مستقلاً مورد مطالبه زوجه قرار گرفته باشد؛ در غیر این صورت حکم صادره خارج از حدود خواسته و مقتضی نقض است.^۳ به نظر می‌رسد که این رای دیوان درست است و در رویه قضایی نیز همین امر استقرار گرفته است. در حقیقت ماده ۲۹ قانون حمایت خانواده به منظور جلوگیری از سوء استفاده مرد از اختیار مطلقش در طلاق زوجه آمده است و در هنگامی که زوجه درخواست طلاق دارد برابر قاعده عمومی طرح دعوا و اصل

۱. برای دیدن نظر مشابه بنگرید فریدون نهرینی، متفرعات دعوا، پیشین، ص ۵۹۵.

۲. دیوانعالی کشور، شعبه پنجم، دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۸۶۶۲۰۶۰۱۴۰ تاریخ ۱۳۹۵/۵/۲۳،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/34755>.

۳. دیوانعالی کشور، شعبه هشتم، دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۸۵۸۵۳۱۰۱۳۹ تاریخ ۱۳۹۵/۵/۱۲،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/34670>.

تسلط در دادرسی مدنی باید مسائل مالی را نیز مطرح نماید تا دادگاه بتواند در مورد آنها اظهارنظر کند، قابل اعمال و اجرا می‌باشد.

همچنین آمده است که ماده ۳۰ قانون حمایت خانواده، خروج موضوعی از ماده ۲۹ دارد و در قالب متفرعات دعوای طلاق نمی‌گنجد. برابر ماده ۳۰ «در مواردی که زوجه در دادگاه ثابت کند به امر زوج یا اذن وی از مال خود برای مخارج متعارف زندگی مشترک که برعهده زوج است هزینه کرده و زوج نتواند قصد تبرع زوجه را اثبات کند، می‌تواند معادل آن را از وی دریافت نماید.» زیرا «اولاً حقوق مالی زوجه که دادگاه مکلف است هنگام صدور حکم طلاق در رابطه با آنها تعیین تکلیف نماید در ماده ۲۹ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ با قید انحصار معلوم و معین شده است و لکن آنچه که در ماده ۳۰ قانون یاد شده به عنوان هزینه‌های قابل مطالبه آمده است، غیر از حقوق مالی مندرج در ماده ۲۹ بوده و زوجه با رعایت شرایط مندرج در ماده و اثبات آن در محکمه می‌تواند در مقام مطالبه برآید. به دیگر عبارت مطالبات قابل وصول در ماده ۳۰ از حقوق مالی مندرج در ماده ۲۹ خروج موضوعی دارد. ثانیاً الزام زوج به پرداخت حقوق مالی زوجه در هنگام صدور حکم طلاق و بدون طرح دعوی از ناحیه زوجه و صدور حکم در این راستا امری استثناء بر مقررات قانون آیین دادرسی مدنی می‌باشد. و شمول هزینه‌های مندرج در ماده ۳۰ مستلزم نص و تصریح است که در این خصوص تصریحی وجود ندارد و در مطالبه آن مطابق با اصل باید رفتار شود. ثالثاً استفهام از عبارات و شرایط مندرج در ماده ۳۰ آن است که نوعاً مطالبه آن ادعا می‌باشد و مستلزم اثبات در محکمه است. لاجرم لازمه امر مطالبه، به دلالت عمومات قانون آیین دادرسی مدنی و تصریح ماده ۸ قانون حمایت خانواده مرقوم مستلزم طرح دعوی مستقل با تقدیم دادخواست می‌باشد. و در صورت اثبات زوج ملزم به پرداخت می‌گردد. بنابراین چون در مانحن فیه رعایت موازین قانونی نشده است، رای صادره مخدوش بوده و قابل ابرام نیست. علی‌هذا با پذیرش اعتراض و مستند به بند دوم ماده ۳۷۱ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی و لحاظ بند ج

ماده ۴۰۱ قانون مذکور با نقض رای در قسمت مذکور پرونده جهت رسیدگی مجدد در شعبه هم عرض دادگاه صادر کننده حکم منقوض ارجاع می نماید.^۱

این رای هر چند در نگاه نخست با توجه به اصل تسلط در دادرسی مدنی و استثنایی بودن حکم ماده ۲۹ ق.ح.خ و این که بر خلاف حقوق مالی مذکور در ماده ۲۹ قانون حمایت خانواده که در قریب به اتفاق موارد همگی آنها در زندگی زناشویی رخ می دهد بحث ماده ۳۰ با توجه به استقلال مالی زوجه کمتر رخ می دهد، درست به نظر می رسد اما با توجه به شناسایی استقلال مالی زوجه و افزایش اشتغال بانوان در جامعه و این که حداقل بخشی از این منابع مالی آنها در زندگی مصرف می شود بهتر است که بدون طرح دادخواست و با درخواست زوجه طی لایحه ای ماده ۳۰ نیز در هنگام طلاق به درخواست زوج اعمال می شد.

در دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۸۰۳۰۱۴۰۱۰۸۷ تاریخ ۱۳۹۴/۹/۱۵ گفته شده که تمکین از متفرعات دعوای طلاق نیست و باید به عنوان خواسته اصلی مطرح شود.^۲

۲. متفرعات دعوا و صلاحیت

متفرعات دعوا از حیث صلاحیت، تابع اصل دعوا هستند؛ در واقع قاعده الفرع یتبع الاصل^۳ در اینجا جاری است.^۴ این امر به خوبی از مفاد ماده ۵۱۵ ق.آ.د.م نیز بر می آید. برابر این ماده «خواهان حق دارد ضمن تقدیم دادخواست یا در اثنای دادرسی و یا به طور مستقل جبران خسارات ناشی از دادرسی یا تأخیر انجام تعهد یا عدم انجام آن را که به علت تقصیر خوانده نسبت به ادای حق یا امتناع از آن به وی وارد شده یا خواهد شد، همچنین

۱. دیوان عالی کشور، شعبه اول، دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۸۶۶۶۱۴۲۰۰۳۱۰، تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۴.

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/35790>.

2. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/25189>.

۳. این قاعده در حقوق رم نیز به این صورت آمده است: Accessorium sequitur principale.

۴. رای وحدت رویه ۸۷۲ تاریخ ۱۴۰۴/۹/۱۱ که مقرر داشته: در صورت ورشکسته شدن تاجر با وحدت ملاک از رای وحدت رویه شماره ۷۸۸ - ۲۷/۳/۱۳۹۹ خسارت تأخیر تأدیه از مدیران و صاحبان امضا نیز به تبع شرکت ورشکسته قابل مطالبه نخواهد بود، جلوه ای از این قاعده می توان دانست.

اجرت المثل را به لحاظ عدم تسلیم خواسته یا تاخیر تسلیم آن از باب اتلاف و تسبیب از خواننده مطالبه نماید. خواننده نیز می تواند خسارتی را که عمداً از طرف خواهان با علم به غیر محق بودن در دادرسی به او وارد شده از خواهان مطالبه نماید. دادگاه در موارد یادشده میزان خسارت را پس از رسیدگی معین کرده و ضمن حکم راجع به اصل دعوا یا به موجب حکم جداگانه محکوم علیه را به تادیه خسارت ملزم خواهد نمود. در صورتی که قرارداد خاصی راجع به خسارت بین طرفین منعقد شده باشد برابر قرارداد رفتار خواهد شد.^۱

آنچه از این ماده استنباط می شود این است که خسارات دادرسی و خسارت تاخیر تادیه که جزء متفرعات دعوا هستند در صلاحیت همان مرجعی است که به اصل دعوا رسیدگی می کند. ماده ۴۲ ق.آ.د.م ۱۳۱۸ و رای اصراری شماره ۳۸۰۴ مورخ ۱۳۳۹/۷/۲ هیأت عمومی شعب حقوقی دیوان عالی کشور نیز گویای این موضوع می باشد.

در برخی قوانین، متفرعات را در صلاحیت مرجع صالح رسیدگی کننده به اصل درخواست ندانسته اند. برای نمونه در قانون صدور چک با اصلاحات سال ۱۳۹۷ که برابر ماده ۲۳؛ دارنده چک از دادگاه صالح تنها می تواند نسبت به کسری مبلغ چک و حق الوکاله و کیل برابر تعرفه قانونی درخواست صدور اجرائیه کند و در خصوص خسارت تأخیر تادیه چنین درخواستی نمی تواند داشته باشد هرچند رویه قضایی برخی استان ها به موجب بخشنامه صادره این است که در مورد خسارت تاخیر تادیه چک نیز در اجرائیه لحاظ شود و نیاز به طرح دعوای مستقل نباشد.^۲

۱. رای اصراری شماره ۳۸۰۴ مورخ ۱۳۳۹/۲/۷ هیأت عمومی دیوان عالی کشور: مناط در صلاحیت دادگاه در رسیدگی دعوای خسارت، چه از باب تأخیر تادیه و چه از باب حق الوکاله و کیل و هزینه دادگستری مطالبه شدن آن ضمن رسیدگی به دعوای اصلی می باشد.

۲. به: مدیران محترم دفاتر خدمات الکترونیک قضایی استان قم

نظر به اینکه در اجرای برنامه ها و سیاست های ابلاغی قوه قضاییه از جمله کاهش حجم ورودی پرونده ها به دادگستری حسب گزارش و پیشنهاد شماره ۷۲۰/۱۲۸۱/۹۰۲۰ مورخ ۰۷/۰۴/۱۴۰۳ سرپرست محترم محاکم حقوقی موجبات تعیین تکلیف در خصوص خسارت تاخیر تادیه راجع به چک های موضوع ماده ۲۳ اصلاحی ۱۳/۰۸/۱۳۹۷ قانون صدور چک که به نحوی از متفرعات دعوا محسوب می گردد فراهم گردیده است اقتضا دارد از تاریخ صدور بخشنامه علاوه بر اصل وجه چک و خسارات قانونی، خسارت تاخیر تادیه نیز در درخواست اجرائیه لحاظ گردد. مسئولیت اجرای بخشنامه به

رویه قضایی نیز برخی متفرعات را در صلاحیت مرجع رسیدگی به اصل دعوا ندانسته است. در خصوص دعوای هزینه دادرسی در دعوای کارگر و کارفرمایی شعبه ۲۵ دیوان عالی کشور به موجب دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۹۰۸۵۰۰۴۴۳ مورخ ۹۳/۶/۱۲ دادگاه حقوقی بوکان اعلام داشته «تصمیم شعبه سوم نقض دادنامه ۰۰۸۶۹ مورخ ۹۳/۶/۱۲ دادگاه حقوقی بوکان در صدور قرار عدم صلاحیت به اعتبار صلاحیت رسیدگی هیأت دادگاه عمومی بوکان در رسیدگی به دعوی مطروحه موجه به نظر نمی‌رسد زیرا ماده ۱۵۷ قانون کار اختلافات فردی بین کارگر و کارفرما ناشی از اجرای قانون کار را در صلاحیت اختصاصی هیأت‌های تشخیص و حل اختلاف قرار دارد و حق الوکاله و هزینه‌های دادرسی و ایاب و ذهاب که حسب ادعای خواهان در مراجع مذکور پرداخته و از باب تسبیب مورد مطالبه قرار گرفته از جمله اختلافات ناشی از اجرای قانون کار تلقی نمی‌شود که رسیدگی به آن در صلاحیت هیأت‌های مذکور باشد و رسیدگی به این قبیل دعوای با توجه به قانون مسئولیت مدنی و مرجعیت عام دادگستری مستلزم اظهار نظر قضایی است...» این رای واجد اشکال است زیرا با جدا کردن اصل بر فرع و طرح دعوای دوباره که ضرورتی به طرح آن نبوده هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی دعوای افزایش داده است.

در خصوص خسارت تاخیر تادیه نسبت به دین ناشی از کار هم، شعبه اول دادگاه حقوقی البرز طی دادنامه شماره ۱۴۵۶ - ۳۰/۱۱/۱۳۹۳ با «این استدلال که چون رسیدگی به اصل دعوی که منجر به رأی هیأت حل اختلاف شده است در صلاحیت آن هیأت بوده به طریق اولی خسارت تاخیر تادیه محکوم به موصوف که از متفرعات محکوم به می‌باشد بایستی در مرجع مذکور رسیدگی شود»^۱ نظر به صلاحیت مراجع اداره کار داشته که این موضوع طی دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۸۲۹۳۸۹۰۰۲۳۶ مورخ ۹۳/۱/۲۴ شعبه ۴۰ دیوان عالی کشور شکسته می‌شود^۲ و برای رسیدگی به همان شعبه برگشت داده می‌شود. به نظر می‌رسد

عده مدیران محترم دفاتر می‌باشد. محمد حسین منتهاپی، رئیس کل دادگاه‌های عمومی و انقلاب شهرستان قم | شماره:

۷۲۰/۱۳۹۱/۹۰۲۰ | تاریخ: ۰۷/۰۲/۱۴۰۳

۱. برای نظر مشابه بنگرید شماره پرونده: ۹۲۰۹۲۹ شماره دادنامه: ۹۳۰۹۹۷۲۴۲۴۳۰۰۶۴۸ مورخ ۹۳/۵/۳۰، رئیس شعبه سوم دادگاه عمومی حقوقی ابهر - جعفری پطرودی.

2. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/26184>.

حق با دادگاه‌های نخستین است که نظر به این دارند که متفرعات دعوا شامل خسارت تاخیر تادیه در صلاحیت مراجع اداره کار دارند.

در خصوص صلاحیت نسبی نیز اگر اصل دعوا در صلاحیت مرجعی باشد متفرعات دعوا ولو که از اصل دعوا متجاوز شود نیز در صلاحیت همان مرجع خواهد بود. بنابراین اگر مبلغ سفته ۵۰ میلیون تومان و مبلغ خسارت تأخیر تادیه آن بیشتر از حتی اصل خواسته و مبلغ دویست میلیون تومان باشد، در صلاحیت دادگاه صلح است زیرا در صلاحیت نسبی در ایران بالاترین نصاب خواسته اصلی ملاک عمل می‌باشد.

در خصوص صلاحیت محلی می‌توان گفت در صورتی که متفرعات دعوا ضمن دادخواست اصلی مطالبه نشده باشد و سپس به موجب دادخواست جداگانه‌ای مطالبه شده باشد گفته شده که قاعده تعیین صلاحیت باید جداگانه برای این دعوا در نظر گرفته شود و نمی‌توان گفت که در همان دادگاهی که به اصل دعوا رسیدگی کرده باید اقامه شود. برای نمونه شعبه ۴۰ دیوان عالی کشور در دادنامه ۹۳۰۹۹۸۲۲۱۰۳۰۰۷۶۶ تاریخ ۱۳۹۴/۹/۱۸ در خصوص دعوا مطالبه خسارت تاخیر تادیه چک که پس از دعوای اصلی الزام به پرداخت چک و به موجب دادخواست جداگانه‌ای مطرح شده مقرر داشته دعوی مطالبه خسارت تاخیر تادیه وجه چک، دعوی مربوط به اصل چک محسوب نمی‌شود. بنابراین در رسیدگی به این دعوا، اصل صلاحیت دادگاه محل اقامت خوانده حاکم بوده و دادگاه محل وقوع بانک محال‌علیه در این خصوص، فاقد صلاحیت است و موضوع منصرف از رای وحدت رویه شماره ۶۸۸ تاریخ ۲۳/۳/۸۵ است که دارنده چک می‌تواند برای مطالبه وجه چک به محل استقرار بانک محال‌علیه نیز مراجعه نماید.^۱ نظر مخالفی نیز در رویه قضایی وجود دارد و گفته شده که اگر رای راجع به اصل دعوا صادر شده باشد، طرح دعوای متفرعات دعوا منحصرأ در صلاحیت دادگاه صادرکننده رای راجع به اصل دعوا می‌باشد.^۲

1. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/27347>.

۲. رأی شعبه بیست و یکم دیوان عالی کشور: «از فرازهای متعدد ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی که صور مختلف مطالبه خسارات دادرسی یا تأخیر در انجام تعهد (تأدیه دین یا موضوع تعهد) یا عدم انجام آن را ضمن تقدیم دادخواست یا در اثنی دادرسی یا به‌طور مستقل مشخص ساخته و دادگاه را به صدور حکم در زمینه مطالبات فوق ضمن حکم راجع به اصل دعوی یا به‌طور جداگانه فی الواقع به اقتضاء شرایط شکلی دعوی مخیر

در رای وحدت رویه شماره ۶۰ دیوان عالی کشور به تاریخ ۱۳۶۲/۱۲/۶ در خصوص دعوای تخلیه عین مستاجر دیوان عالی کشور اعلام داشته که دادگاه به حکم قانون ضمن صدور حکم تخلیه باید در خصوص حق کسب پیشه یا تجارت مستند به ماده‌های ۲۷ و ۲۸ قانون روابط موجر و مستاجر حکم صادر کند و حق کسب پیشه و تجارت که از تبعات دعوای اصلی است تاثیری در خواسته اصلی و صلاحیت ندارد. این حکم مقرر می‌دارد که صلاحیت تبعی در ایران وابسته به دعوای اصلی است با وحدت ملاک از این رای می‌توان گفت که صلاحیت متفرعات نیز وابسته به دعوای اصلی است.

در فرانسه یک نمونه از متفرعات دعوا در فرانسه ماده ۵۲ کد آ.د.م.ف می‌باشد که در چهارچوب توسعه صلاحیت قرار دارد. گفته شده است که این ماده مقررهای خاص، امری و مرتبط با نظم عمومی است.^۱ این ماده به جز در مورد هزینه‌های معرفی شده در ماده ۶۹۵ در مورد تمام هزینه‌هایی است که در جریان دادرسی نیز به وجود می‌آید مانند هزینه مشاوره و ترجمه و ... این ماده دو قسمت دارد: در بند یک گفته شده: «به درخواست‌های مربوط به حق الزحمه، حقوق و پیش‌پرداخت که توسط وابستگان دادگستری و مأموران عمومی یا وزارتی در خصوص یک رسیدگی در مرجع قضایی ارائه شده‌اند، نزد این مرجع رسیدگی

شناخته و تبصره آن که طرح مطالبه خسارت (خسارت‌های موضوع ماده فوق) غیرمستقل یا بعد از ختم دادرسی را صرفاً مستلزم تقدیم دادخواست دانسته و از مرجعیت مقرر در ماده رجوع نکرده است، چنین استنباط می‌گردد که مطالبه خسارت مذکور از دادگاهی می‌شود که به اصل دعوی رسیدگی می‌نماید یا قبلاً رسیدگی و حکم صادر کرده است. این حیثیت صلاحیت رسیدگی قبلاً هم مطمح نظر قانونگذار بوده کمالینکه در ماده ۴۲ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ مصرح گردید (ذکر ماده مزبور توجهاً به ماده ۵۲۹ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی از جنبه تاریخی آن است که به صورتی ماده ۵۱۵ آیین دادرسی اخیرالذکر متأثر از آن وضع گردیده) و چون رسیدگی و صدور رای در اصل دعوی در دادگاه عمومی سقز صورت گرفته، این دادگاه صالح به رسیدگی به دعوی مطروحه فعلی بوده و قرار صادره از این دادگاه خلاف مقررات تشخیص می‌شود و درخور تأیید نمی‌باشد. با نقض آن و تأیید آن قسمت از قرار عدم صلاحیت دادگاه عمومی بهار با این رای منطبق است و تبصره ماده ۲۷ قانون آیین دادرسی یاد شده حل اختلاف و پرونده به دادگاه عمومی سقز (شعبه دوم) ارسال می‌شود. علی‌اکوان ملایری: رئیس شعبه ۲۱ دیوان عالی کشور رضا وصالی محمود: مستشار شعبه ۲۱ دیوان عالی کشور در مقام حل اختلاف در صلاحیت موضوع دادنامه شماره قرار شماره ۹۲۰۰۲۶۰-۹۲/۴/۲۷ شعبه دوم دادگستری بهار استان همدان.

1. Méline DOUCHY-OU DOT, Répertoire de procédure civile, Compétence, décembre 2014, No. 72-75.

می‌شوند...» زیرا این دادگاه بی‌تردید بهترین موقعیت را برای ارزیابی درستی یا نادرستی ادعای مطرح شده دارد.^۱

در بند دوم آمده است: «... درخواست‌های مربوط به حق الزحمه، حقوق پیش‌پرداختی که نزد یک مرجع قضایی ارائه نشده‌اند، بر اساس میزان هزینه‌ها، در دادگاه بخش یا شهرستان حوزه‌ای که مأمور عمومی یا وزارتی یا وابسته دادگستری در آنجا فعالیت می‌کند، مطرح می‌شوند.»

در خصوص تعیین دادگاه صلاحیت‌دار محلی گفته شده است دادگاهی که هزینه در پرونده مطروحه آن پرداخت شده است ملاک عمل نمی‌باشد، بلکه دادگاهی صالح است که در زمان مطالعه هزینه‌ها صلاحیت‌دار شناخته می‌شود.^۲

۳. متفرعات دعوا و اقدامات احتیاطی و تأمینی

یکی دیگر از ویژگی‌هایی که در خصوص دعوا وجود دارد امکان صدور قرارهای احتیاطی و تأمینی دستور موقت و تأمین خواسته است؛ اما در خصوص متفرعات دعوا بر خلاف آن نظر داده شده، «عدم قابلیت توقیف و تأمین متفرعات دعوا می‌باشد.»^۳ این نظر که بر پایه تحلیل لفظی برخی مواد مانند مواد ۱۰۸، ۳۱۱، ۱۲۰، ۳۱۷ و ... ق.آ.د.م می‌باشد و در آن از اصطلاحاتی چون «اصل دعوا» و «اصل رای» استفاده شده، نمی‌تواند درست تلقی شود، زیرا بی‌گمان برآورده‌کننده کارایی و اثربخشی لازم در دادرسی نیست و تحلیل عقلانی و اقتصادی حقوق آن را نمی‌پذیرد و گاه ممکن است مبلغ متفرعات دعوا از اصل دعوا بیشتر شود. چرا نباید «دو شمشیر بران دستور موقت و تأمین خواسته»^۴ از سر متفرعات دعوا برداشته شود؟ از سویی قرارهای تأمینی و احتیاطی برای در امان قراردادن محکوم‌به و سهولت اجرای حکم هستند و در تحلیل اقتصادی، قاعده‌ای مطلوب است که احتمال

1. Méline DOUCHY-OU DOT, Répertoire de procédure civile, Compétence, Ibid. No. 78.

2. Méline DOUCHY-OU DOT, Répertoire de procédure civile, Compétence, Ibid. N 79.

۳. فریدون نهرینی، متفرعات دعوا و ویژگی‌های آن، پیشین، ص ۶۰۲.

۴. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی پیشرفته، ج ۳، چاپ سوم (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۸۵) ش ۶۰۹.

اجرای حکم را حداکثر کند. عدم امکان تأمین متفرعات باعث می‌شود بخشی از طلب در معرض نابودی یا انتقال دارایی قرار گیرد هزینه‌های پیگیری و اجرای حکم افزایش یابد و در نتیجه کارایی نظام قضایی کاهش پیدا می‌کند. افزون بر این در حالی که منطق حقوقی اقتضا می‌کند تابع در حمایت‌های آیین دادرسی نیز از متبوع پیروی کند اگر اصل دعوا قابل تأمین باشد اما متفرعات نباشد، این رابطه تبعی به شکل نامعقولی گسسته می‌شود. همچنین هنگامی که متفرعات دعوا به نحو مستقل مطرح می‌شوند، دیگر اصل دعوا هستند. در اینجا به یک مثال البته در روابط تجاری بین‌المللی اشاره می‌شود؛ برای نمونه در یک مورد اختلاف میان ایران و آمریکا بر سر چهارصد میلیون دلار بود اما خسارت و بهره آن حدود یک میلیارد و هفتصد میلیون دلار بود که در نهایت پس از توافق برجام به ایران پرداخت شد. این موضوع یکی از انتقادهای ترامپ به رئیس‌جمهور اوباما بود. حال اگر امکان صدور اقدامات تأمینی در خصوص متفرعات دعوا را امکان‌پذیر ندانیم، آیا نقض غرض از این دو نهاد و نیز کم کردن اثربخشی از مقررات دادرسی نخواهد بود؟

۴. اثر متفرعات دعوا بر مصالحه

چنانچه در جریان رسیدگی، دو طرف سازش کنند و در خصوص متفرعات دعوا سکوت اختیار کرده باشند آیا دادرس ملزم به رسیدگی به متفرعات دعوا است؟ شعبه ۳۲ دادگاه حقوقی مشهد برابر دادنامه شماره ۰۱۲۱۵-۹۲/۹/۴ در پرونده‌ای که پس از مصالحه نسبت به اصل دعوا، در خصوص خسارت تأخیر تادیه گشوده شده چنین استدلال کرده است: «وقتی طرفین تقاضای مختومه بودن پرونده را نموده‌اند و تراضی کرده‌اند یعنی نسبت به اصل موضوع صلح کرده‌اند متفرعات دعوی خواسته‌های خواهان داخل در صلح محسوب و ماده ۵۷۶ قانون مدنی نیز مؤید این مطلب است ثالثاً رویه قضایی هم مؤید این موضوع است وقتی که طرفین سازش و تقاضای مختومه کردن پرونده اجرایی را نموده‌اند و در خصوص متفرعات دعوی سکوت کرده‌اند مطالبه متفرعات آن از قبیل حق‌الوکاله وکیل و خسارت تأخیر و خسارات دادرسی توجیه قانونی نداشته لذا در اجرای ماده ۱۹۷ قانون آیین دادرسی مدنی ماده ۱۲۵۷ قانون مدنی حکم بر بی‌حقی خواهان صادر

و اعلام می‌گردد»^۱ به نظر می‌رسد که رای دادگاه مشهد به درستی انشاء شده است و چنانچه دو طرف در هنگام رسیدگی سازش کنند متفرعات دعوا هر چند ذکر نشده باشد داخل در سازش محسوب می‌شود.

پرسش دیگری که مطرح می‌شود این است که چنانچه دو طرف در خصوص اصل دعوا مصالحه کرده باشند و تبدیل تعهد رخ داده باشد متفرعات دعوا چه سرنوشتی پیدا می‌کند؟ در چنین فرضی به نظر می‌رسد که مصالحه در خصوص دین اصلی شامل متفرعات دعوای مطرح شده می‌شود اگر متعهد از ایفاء تعهد جدید ناشی از صلح در موعد مقرر امتناع ورزد، متعهد^۲ له حق دارد دعوای جدیدی را در دادگاه صالح اقامه کند. در این دعوای جدید، خواسته اصلی که بر پایه «الزام به ایفاء تعهد ناشی از قرارداد صلح» است. به تبع این دعوای جدید، متفرعات جدیدی خلق می‌گردند.

چنانچه دو طرف سازش کرده اما اعلام کرده باشند که دادگاه در خصوص متفرعات دعوا رای مقتضی را صادر کند در این فرض این که متفرعات دعوا منتفی می‌شود یا خیر دو نظر می‌توان ارائه کرد: نخست این که متفرعات دعوا تابع اصل می‌باشد و با زوال اصل فرع هم زایل می‌شود و دادگاه برابر ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی هنگامی می‌تواند به متفرعات دعوا رسیدگی کند که اصل نیز باقی باشد. نظر دومی که می‌توان ارائه کرد این است که برابر اصل تسلط^۳ یا همان حاکمیت اصحاب دعوا محدوده رسیدگی دادگاه به دعوا را طرفین مشخص می‌کنند و دادگاه به همه آنچه که طرفین مشخص و تنها به همه آنچه که درخواست کرده‌اند^۴ ملزم به رسیدگی است و در این فرض نیز دادگاه باید اراده

1. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/10787>.

2. Voir: Florence BRUS, LE PRINCIPE DISPOSITIF ET LE PROCES CIVIL Thèse présentée et soutenue publiquement pour l'obtention du grade de Docteur en Droit le 26 mars 2014.

3. Article 4 - Code de procédure civile - Version en vigueur depuis le 01 janvier 1976. L'objet du litige est déterminé par les prétentions respectives des parties.

Section 1.01 Ces prétentions sont fixées par l'acte introductif d'instance et par les conclusions en défense. Toutefois l'objet du litige peut être modifié par des demandes incidentes lorsque celles-ci se rattachent aux prétentions originaires par un lien suffisant. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006410097.

طرفین را برابر اصل آزادی اراده و حاکمیت اراده، محترم شمارد و ماده ۵۱۵ نیز ممنوعیتی ایجاد نکرده است.

پرسش دیگری که مطرح می شود این است که آیا دادگاه می تواند در صورتی که برابر عقد صلح در مقام تنازع خوانده بنا بوده مبلغی به خواهان ادا کند یا رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل انجام دهد، حکم به بی حقی در متفرعات دعوا دهد یا بالعکس چنانچه خواهان به طور کلی از دعوای خود صرف نظر کرده باشد دادگاه می تواند خواهان را محق در متفرعات دعوا بداند؟

به نظر می رسد که دادگاه با لحاظ گزارش اصلاحی یا قرارداد صلح دو طرف باید متفرعات دعوا را نیز در قلمرو سازش بداند مگر این که به صراحت به نحو دیگری مقرر کرده باشند. در حقیقت نظری غیر از این با اهداف سازش در دادرسی سازگار نیست به ویژه که خلاف این نظر موجب افزایش هزینه های اجتماعی و اقتصادی دعوا می شود.

۵- نسبت متفرعات دعوا و دعوای طاری

چه نسبتی میان دعوای طاری و متفرعات دعوا وجود دارد؟ شعبه ۱۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۱۷۰۰۶۰۶ تاریخ ۱۳۹۳/۵/۱۹ دعوای متقابل مطرح شده در برابر دستور فروش را جزء متفرعات دعوا دانسته است و اعلام داشته چون اصل دعوای اصطلاحی که دستور فروش است برابر ماده ۳۳۱ قانون آیین دادرسی مدنی جزء دعوای قابل تجدید نظر نیست بنابراین دعوای متقابل مطرح شده که از نظر این دادگاه، متفرعات دعوا محسوب می شود؛ هنگامی قابل شکایت است که اصل دعوا قابل تجدید نظر باشد. این استدلال درست نیست زیرا دعوای طاری «ویژگی جدید بودن» را دارند. در واقع هر چند دعوای طاری در نسبت با دعوای اصلی نام می یابند اما واجد خصوصیت مستقل و جدید بودن هستند و همانطور که گفته شد با زوال دعوای اصلی نیز استقلال آنها حفظ می شود. همچنین میان دعوای اصلی و دعوای متقابل، یک پیوند «عرضی و شکلی» برای تسهیل دادرسی و کارآمدی بیشتر است، نه یک پیوند «طولی و

1. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/6600>.

ماهوی». از سویی دیگر خلط مفهومی میان «متفرعات دعوا» و «دعای طاری» (به ویژه دعای متقابل)، یکی از آسیب های جدی در رویه قضایی است که منجر به تضییع حق بنیادین دادخواهی و سلب حق تجدیدنظرخواهی می شود. شعبه ۱۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران نیز طی دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۱۷۰۰۶۰۶ تاریخ ۱۳۹۵/۵/۱۹ دعای متقابل را جزء متفرعات دعای اصلی دانسته است.^۱

۶. متفرعات دعوا به عنوان دعای اضافی

دعای اضافی در کنار دعای ورود و جلب شخص ثالث و دعای متقابل، یکی از دعوای چهارگانه طاری در ایران است اما بر خلاف سه مورد دیگر نامی از دعای اضافی در قانون آیین دادرسی مدنی برده نشده است و این که مصداق آن چیست مورد اختلاف می باشد. برخی ماده ۹۸ آیین دادرسی مدنی را مصداق آن می دانند^۲ و برخی دیگر بر این باورند که باید یک دعای تمام عیار از سوی خواهان علیه خوانده و با دادخواست جدید مطرح شود^۳ با مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه و کشورهای عربی همچون مصر، لبنان، امارات، اردن و ... به نظر می رسد حق با کسانی است که ماده ۹۸ را مصداق دعای اضافی می دانند از همین رو به باور نگارنده ماده ۳۶۲ نیز مصداق دعای اضافی در مرحله تجدیدنظر است و نیز ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی مصداق دعای اضافی در هر دو مرحله نخستین و تجدیدنظر است.

پرسش این است که متفرعات دعوا آیا مقید به مهلت می باشند یا تا زمان ختم دادرسی قابل طرح هستند؟ قاعده کلی این است که طرح دعای اضافی و افزایش خواسته (ماده ۹۸ ق.آ.د.م) تا جلسه اول رسیدگی امکانپذیر است اما به نظر می رسد که همه متفرعات دعوا برابر ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی تا ختم دادرسی و حتی در مرحله تجدیدنظر نیز قابل طرح هستند. مفهوم در «اثنای دادرسی» مذکور در ماده ۵۱۵ خود موبد این امر است که

۱. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/6600>.

۲. احمد متین دفتری، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، چاپ ششم، باز چاپ دوم (تهران: انتشارات مجد، ۱۴۰۲) ص

۳. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی پیشرفته، ج ۳، چاپ سی و دوم (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۸) ص ۳۹، ش ۵۲.

تا پیش از اعلام ختم دادرسی طرح متفرعات دعوا امکانپذیر است. در حقیقت متفرعات دعوا اصولاً مشمول قواعد سخت گیرانه انسداد شکلی در جلسات اولیه نمی شوند، زیرا اغلب ماهیتی محاسباتی دارند و دفاع خوانده در برابر آن ها، دفاعی تبعی است و با دفاع در خصوص اصل دعوا گویی در بیشتر موارد در خصوص متفرعات دعوا هم دفاع کرده است.

۷. متفرعات دعوا و اعسار از آن

پرسش این است که امکان دادخواست نسبت به متفرعات دعوا وجود دارد یا خیر؟ به نظر می رسد در وضعیتی که شخص مال ندارد یا دسترسی به آن ندارد که البته امروزه با توجه به امکان نقل و انتقالات بانکی و نیز امکان سفر آسان به هرجای دنیا این که گفته شود دسترسی به مال ندارم علی الاصول و به راحتی قابل پذیرش نیست اما در هر حال ادعای اعسار نسبت به متفرعات دعوا نیز چه به تنهایی و چه با اصل خواسته علی الاصول باید امکانپذیر و مورد پذیرش قرار گیرد. شعبه هشتم دیوان عالی کشور در دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۹۰۶۸۰۰۲۳ تاریخ ۱۳۹۳/۱/۲۷ در خصوص ادعای اعسار از مهریه در هنگامی که زوج دادخواست طلاق داده است دعوای اعسار نسبت به مهریه را امکانپذیر ندانسته است و مقرر داشته: «... مطابق ماده ۲۹ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ مکلف است که کلیه حقوق استحقاقی زوجه از جمله مهریه وی را به هنگام اجرای صیغه طلاق نقداً پرداخت نماید و دعوی اعسار وی نسبت به مهریه زوجه در دعوی طلاق مطروحه از ناحیه ایشان اساساً قابل پذیرش و رسیدگی نبوده است؛ مطابق مقررات قانون اعسار و ماده ۳ قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی اساساً دعوی اعسار از ناحیه محکوم علیه نسبت به محکوم به قابل پذیرش و رسیدگی بوده در حالی که حقوق مالی زوجه در دعوی طلاق مطروحه از ناحیه زوج که مورد لحوق حکم طلاق قرار می گیرد قانوناً مصداق محکوم به را نداشته تا دعوی اعسار نسبت به آن مقبولیت قانونی داشته باشد بلکه از الزامات قانونی زوج بوده که در صورت اجرای صیغه طلاق ملزم به پرداخت آن خواهد بود و در صورت عدم اجرای صیغه طلاق این الزام قانونی وی در خصوص مورد، منتفی می باشد مضافاً به اینکه خصوص مورد از شمول رای وحدت رویه مورد استناد در دادنامه بدوی [رای وحدت رویه شماره ۷۲۲-۹۰/۱۰/۱۳ هیئت عمومی دیوان عالی کشور] و همچنین از حکم

مقرر در ماده ۲۹ قانون فوق‌الذکر که ناظر بر حکم قطعی اعسار یا تقسیط محکوم‌به که جدا از دعوی طلاق نسبت به محکوم‌به مربوط به حقوق زوجه صادر شده و به قطعیت رسیده خارج می‌باشد لذا دعوی اعسار نسبت به متفرعات حکم طلاق که قانوناً مصداق محکوم‌به را نداشته مقبولیت قانونی ندارد؛ بنابراین اقدام دادگاه بدوی که در دعوی طلاق زوج ادعای اعسار نامبرده را نسبت به مهریه زوجه مورد پذیرش و رسیدگی قرار داده و بر اساس تصمیم اتخاذی مهریه استحقاقی زوجه را مورد تقسیط قرار داده واجد ایراد قانونی بوده و از این رو بر دادنامه فرجام خواسته در این قسمت خدشه وارد است...^۱ به نظر می‌رسد این دادنامه در مواردی که اسباب عرفی و اخلاقی برای طلاق محقق است مانند این که زوجه بیماری روانی دارد یا بچه‌دار نمی‌شود این امر با خرد سلیم همخوانی ندارد اما در غیر این موارد رای شایسته‌ای است.

۸. متفرعات مغفول مانده دعوا

چنانچه خواسته‌ای در رسیدگی مغفول مانده باشد از آن رو که دادگاه تجدیدنظر تنها به آنچه که در دادگاه بدوی رای صادر شده رسیدگی می‌کند پرونده باید به دادگاه نخستین برگردد و دادگاه نخستین در مورد خواسته مغفول مانده تصمیم‌گیری کند حال این پرسش مطرح می‌شود که اگر خواسته مغفول مانده از یکی از متفرعات دعوا باشد دادگاه تجدیدنظر چه باید کند؟ آیا در صورت شکایت از رای باید پرونده را برگشت دهد؟ به نظر می‌رسد وقتی که دادگاه تجدیدنظر در ابتدا می‌تواند در مورد متفرعات دعوا رسیدگی کند در مورد خواسته مغفول مانده‌ای که جزء متفرعات دعوا است نیز می‌تواند رسیدگی کند. در حقیقت متفرعات دعوا (نظیر خسارت تأخیر تأدیه، هزینه دادرسی و حق‌الوکاله) از شمول این اصل خارج است زیرا متفرعات، اغلب واجد ماهیت محاسباتی وابسته به اصل دارند» نه «ماهیت ترافعی پیچیده». بنابراین وقتی قانون‌گذار اجازه می‌دهد دادگاه تجدیدنظر به خسارات دادرسی مرحله تجدیدنظر رسیدگی کند، به طریق اولی صلاحیت رسیدگی به متفرعات مغفول مانده مرحله بدوی را نیز به آن اعطا کرده است و متفرعات مغفول مانده استثنایی بر

1. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/6835>.

ماده ۷ قانون آیین دادرسی مدنی است که گفته شده «به ماهیت هیچ دعوی نمی‌توان در مرحله بالاتر رسیدگی نمود تا زمانی که در مرحله نخستین در آن دعوا حکمی صادر نشده باشد، مگر به موجب قانون.» در حقیقت نخست؛ آنکه متفرعات، دعوا نیستند و ماده ۷ در مورد دعوا است و دوم؛ آن که در پایان ماده عبارت «مگر به حکم قانون» شامل متفرعات دعوا نیز می‌شود، سوم؛ آن که وفق مواد ۱۳۰ و ۱۳۵ ق.آ.د.م، نهادهای «ورود ثالث» و «جلب ثالث» حتی در مرحله تجدیدنظر قابل طرح هستند. هنگامی که قانون‌گذار اجازه می‌دهد یک «دعوی طاری تمام‌عیار» که دارای ماهیت توافقی پیچیده و اشخاص جدید است، در دادگاه تجدیدنظر مطرح و رسیدگی شود، به طریق اولی رسیدگی به یک «متفرع مغفول‌مانده» که میان همان اصحاب دعواست و صرفاً جنبه تبعی دارد در صلاحیت دادگاه تجدیدنظر خواهد بود. این گفته که دادگاه تجدیدنظر تنها به آن چه که در دادگاه نخستین مورد حکم قرار گرفته رسیدگی می‌کند با این استدلال‌ها شامل متفرعات دعوا نمی‌شود. در حقیقت تهیه رونوشت و ارجاع پرونده به دادگاه بدوی صرفاً برای اتخاذ تصمیم در خصوص یک خواسته فرعی مغفول‌مانده (مثلاً محاسبه هزینه دادرسی)، منجر به «تجزیه دادرسی» شده و با نظم عمومی دادرسی در تعارض است. اگر پرونده نیز کامل برگردانده شود برای امری فرعی افزون بر این که با اصل سرعت در تعارض است موجب افزایش هزینه‌های اجتماعی دعوا می‌شود. ارجاع پرونده برای رسیدگی به متفرعات مغفول‌مانده، موجب تراکم پرونده‌ها و ایجاد اثرات خارجی منفی برای سایر شهروندانی می‌شود که در صف رسیدگی قرار دارند اما رسیدگی مستقیم دادگاه تجدیدنظر، هزینه‌هایی برای اصحاب دعوا و بیت‌المال را به حداقل می‌رساند.

۹. اثر زوال دعوی اصلی بر متفرعات دعوا

متفرعات دعوا از حیث زوال و بقا نیز علی‌الاصول تابع دعوی اصلی و از این حیث با دعوی مرتبط متفاوت می‌باشد. بنابراین اگر دعوی اصلی استرداد شود یا به هر طریق زوال

یابد، متفرعات دعوا نیز زائل می‌شود. شعبه ۲۰۷ دادگاه عمومی حقوقی تهران^۱ همین نظر را چنین اعلام داشته است: «... در خصوص مطالبه خسارت تأخیر تأدیه و دادرسی چون خسارات مذکور از متفرعات دعوی می‌باشد و به تبع اصل دعوی قابل وصول است، لذا با وصف استرداد اصل دعوی صدور حکم بر اجابت خواسته خواهان دائر بر مطالبه خسارت مذکور فاقد وجهت قانونی است. دادگاه مستنداً به ماده ۲ از قانون آیین دادرسی مدنی قرار عدم استماع دعوی خواهان اصلی در این قسمت صادر و اعلام می‌گردد...».

شعبه ۵ دادگاه حقوقی تهران در دادنامه شماره ۶۷ مورخه ۹۱/۱/۳۰ در دعوای مطالبه الزام به پرداخت چک که خوانده چک را پس از دعوا به خواهان مسترد داشته و خوانده به طور کلی از دعوا صرفنظر و دادخواست خود را استرداد کرده، حکم به پرداخت خسارات دادرسی از جمله هزینه دادرسی و حق الوکاله وکیل داده که این قسمت از رای مورد تجدیدنظرخواهی قرار می‌گیرد. شعبه ۱۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران طی دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۱۵۰۰۷۶۹ تاریخ ۱۳۹۱/۶/۲۹ اعلام داشته «آن قسمت از دادنامه شماره ۶۷ مورخه ۹۱/۱/۳۰ صادره از شعبه ۵ دادگاه عمومی تهران که متضمن محکومیت تجدیدنظرخواهان به پرداخت هزینه دادرسی می‌باشد وارد و رای شایسته تأیید نیست. زیرا نسبت به اصل خواسته با توجه به استرداد دعوی قرار سقوط دعوی صادر گردیده و هزینه دادرسی از متفرعات دعوی اصلی است و با صدور قرار مذکور آثار آن در برگیرنده متفرعات نیز هست لذا با قبول تجدیدنظرخواهی مستنداً به ماده ۳۵۸ قانون آیین دادرسی مدنی دادنامه تجدیدنظرخواسته نقض و آنگاه با توجه به اینکه در خصوص اصل خواسته قرار سقوط دعوی صادر گردیده در مورد مذکور نیز به استناد بند ج ماده ۱۰۷ قانون آیین دادرسی مدنی قرار سقوط دعوی صادر و اعلام می‌نماید. این رای قطعی است.» به نظر می‌رسد که با زوال دعوای اصلی، متفرعات دعوا نیز ساقط می‌شود. در فقه نیز گفته می‌شود التابع یسقط بسقوط المتبوع أو الفرع یسقط إذا سقط الأصل یا در ماده ۵۰ المجله

۱. دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۲۱۶۳۲۰۰۲۶۵ پرونده‌های کلاسه ۹۱۰۹۹۸۲۱۶۳۲۰۰۲۷۹ و ۹۱۰۹۹۸۲۱۶۳۲۰۰۱۱۱ و ۹۱۰۹۹۸۲۱۶۳۲۰۰۶۹۵، شعبه ۲۰۷ دادگاه عمومی حقوقی تهران، قاضی: صالحی.

عثمانی گفته شده إذا سقط الأصل سقط الفرع.^۱ از همین رو گفته شده ضامن تضامنی و کفیل فرع بر دین مضمون عنه است و با ابرء مضمون عنه از پرداخت اصل دین ضامن نیز بری می شود (ماده ۷۰۷ ق.م و بند ۴ ماده ۷۴۶ ق.م).^۲

۱۰. متفرعات دعوا و شکایت از رای

همچنین از حیث امکان شکایت از رای متفرعات دعوا، وابسته به قابل شکایت بودن اصل دعوا می باشد. بنابراین اگر اصل دعوا قابل شکایت نباشد، امکان شکایت از اصل دعوا و متفرعات آن وجود دارد. به حسب ظاهر بند ج ماده ۳۳۱ امکان شکایت تجدیدنظرخواهی مستقل بدون شکایت از اصل دعوا از متفرعات دعوا وجود ندارد و نیز اگر اظهارنظر در خصوص متفرعات دعوا مفعول مانده باشد و یا اصلاً مطالبه نشده باشد و سپس با درخواست یا دادخواست جدید، حسب مورد، دادگاه رای صادر کند، در صورتی که اصل دعوا قابل شکایت بوده باشد، این رای نیز قابل شکایت است. رویه قضایی نیز همین راه رفته است.^۳ ممکن است چنین تصور شود که علی رغم ظاهر ماده ۳۳۱ ق.آ.د.م می توان نظری اظهار داشت که امکان شکایت مستقل از متفرعات دعوا بدون شکایت از اصل دعوا وجود ندارد زیرا متفرعات دعوا وابسته و تجزیه ناپذیر از اصل دعوا می باشد و با شکایت مستقل از آن امکان تعارض رای مرجع تالی با رای مرجع عالی وجود دارد؛ اما این تصور قابل پذیرش نیست زیرا هنگامی که در مرجع عالی به متفرعات دعوا رسیدگی می شود، رای مرجع بدوی

۱. الشیخ محمد حسین کاشف الغطاء، تحریر/المجله، جلد ۱ (قم: مؤسسه الامام الصادق علیه السلام، ۱۴۲۰) ص ۱۶۳.

۲. ناصر کاتوزیان، دوره عقود معین، ج ۴، چاپ پنجم (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۵) ص ۳۲۴، ش ۱۹۰ و ص ۴۸۷، ش ۳۱۳.

۳. رای دادگاه: در خصوص دادخواست ر.د با وکالت م. ق به طرفیت و.ع به خواسته مطالبه حق الوکاله دادگاه با عنایت به محتویات پرونده به لحاظ اینکه در دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۲۶۴۸۱۰۰۰۱۲ (با خواسته مطالبه مهریه) در خصوص خواسته فوق الذکر اظهارنظری انجام پذیرفته است؛ لذا مستنداً به ماده ۵۱۹ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی حکم به محکومیت خوانده به پرداخت حق الوکاله و کیل طبق تعرفه قانونی در حق خواهان صادر و اعلام می نماید. این رای باتوجه به دادنامه سابق الصدور و اینکه خواسته از متفرعات دعوی سابق می باشد و دعوی مستقلی محسوب نمی گردد ظرف ۲۰ روز پس از ابلاغ، قابل اعتراض در دادگاه تجدیدنظر استان تهران می باشد. زارع پور، رئیس شعبه اول دادگاه عمومی حقوقی بخش فشافویه.

که مورد شکایت قرار نگرفته، اعتبار امر قضاوت شده را یافته و این اعتبار بر متفرعات دعوا حکومت خواهد کرد و دادگاه تجدیدنظر در پرتو اعتبار امر قضاوت شده حکم بدوی به میزان متفرعات دعوا رسیدگی می‌کند اما اصل متفرعات دعوا با توجه به اعتبار امر قضاوت شده به جهت جلوگیری از صدور آرای متعارض قابل واریسی دوباره نیست.

چنانچه محکوم علیه تنها در مقام شکایت به اصل دعوا برآمده باشد و نسبت به متفرعات درخواست شکایت نکرده، مرجع قضایی عالی در صورت عدم تأیید رای باید در خصوص متفرعات نیز نظر دهد تا تعارض آرا به وجود نیاید. بنابراین اگر اصل دعوا در مرجع بدوی به جهت عدم احراز تعهد رد شود و خسارت تأخیر تأدیه نیز به تبع آن رد شود و تجدیدنظرخواه در مقام شکایت تنها از اصل دین برآمده باشد و در خصوص متفرعات اشاره‌ای نداشته باشد، مرجع عالی در صورت احراز اصل دین، باید رای به متفرعات نیز نظر دهد تا تعارض آرا رفع شود. از این حیث متفرعات دعوا همچون دعاوی مرتبط که با عنصر ارتباط، کامل پیوند خورده‌اند می‌باشد. در صورتی که دادگاه نخستین حکم بر محقق بودن خواهان در اصل و متفرعات را صادر و خوانده بدوی تنها در خصوص اصل دین درخواست تجدیدنظر کرده باشد، در صورت عدم استواری رای دادگاه تجدیدنظر باید حکم بر بی‌حقی خواهان در متفرعات نیز صادر کند.

در صورتی که متفرعات دعوا در دادخواست ابتدایی مطالبه شده باشد، اما دادگاه بدوی از صدور رای در خصوص آن غفلت کرده باشد و رای در دادگاه تجدیدنظر قطعی شده باشد، صدور رای اصلاحی از دادگاه تجدیدنظر در این باره منتفی است زیرا «... قطع نظر از آنکه مرجع تجدیدنظر به حکم ماده ۳۴۹ قانون آیین دادرسی مدنی در رسیدگی و اظهارنظر محدود و مقید به موضوعی است که در مرحله نخستین مورد رسیدگی و تصمیم‌گیری واقع شده است و راجع به خواسته‌ای که اساساً در مرجع بدوی اظهارنظری نفیاً یا اثباتاً نسبت به آن نشده، مجاز به رسیدگی و اظهارنظر نیست. در فرض آنکه راجع به متفرعات دعوی اصلی از جمله خسارت تأخیر تأدیه قائل به استثناء از قاعده مزبور باشد، با عنایت به اینکه درخواست رای اصلاحی در موردی است که از حیث اعداد و ارقام اشتباه قلمی در رای اصلی صورت گرفته باشد و الحاق محکومیتی دیگر به رای اصلی با

تأسیس رای اصلاحی سازگاری ندارد؛ لهذا دادگاه به استناد مواد ۲ و ۳۳۹ و ۳۶۰ قانون آیین دادرسی مدنی قرار رد درخواست مزبور را صادر می‌نماید...»^۱ در این صورت باید تقاضا را به مرجع قضایی تالی داد تا در خصوص مسئله متفرعات دعوا اظهار نظر کند.^۲ در صورت نقض بخشی از دادنامه (مطالبه وجه چک) دادگاه در خصوص متفرعات دعوا (خسارت تأخیر تادیه) به همان نسبت باید رأی را فسخ یا نقض کند.^۳

۱۱. برخی دیگر از ویژگی‌های متفرعات دعوا

چنانچه متفرعات دعوا در دادخواست اصلی مورد مطالبه قرار گیرند نیازی به تقدیم دادخواست جداگانه نیست زیرا قانونگذار در جایی که دعوای مرتبط هستند اجازه طرح آن، ضمن یک دادخواست را داده است و در مورد متفرعات دعوا که فرع بر دعوا هستند و حکم شاخه همان درخت را دارند به طریق اولی ضمن یک دادخواست قابل مطالبه است و از سویی دیگر بند ۵ ماده ۵۱ که مقرر می‌دارد «آنچه که خواهان از دادگاه درخواست دارد.» شامل متفرعات دعوا دانسته شده است^۴ که البته به جز متفرعات دعوا، دعوای جایگزین نیز مشمول این بند است.^۵ اگر ضمن دعوای اصلی، متفرعات دعوا نیز مطالبه شوند به متفرعات دعوا هزینه دادرسی تعلق نمی‌گیرد اما اگر جداگانه و مستقل مطالبه شوند به نظر می‌رسد که هزینه دادرسی تعلق می‌گیرد. اگر متفرعات دعوا به نحو مستقل

۱. پرونده کلاسه ۸۸۰۹۹۸۰۰۰۴۰۰۱۵۹ شعبه ۵۹ دادگاه تجدیدنظر استان تهران دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۷۰۴۰۰۶۵۴، رئیس شعبه ۵۹ دادگاه تجدیدنظر استان تهران، مستشار دادگاه- سیدعباس موسوی- محمود عاشورخانی.

۲. پرونده کلاسه ۹۲۰۹۹۸۰۲۲۹۵۰۰۵۲۸ تاریخ ۱۳۹۳/۲/۲۰ شعبه ۳۵ دادگاه عمومی حقوقی تهران دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۹۵۰۰۰۶۸، دادرش شعبه ۳۵ دادگاه عمومی حقوقی تهران- سید فتح‌اله احمدی.

۳. پرونده کلاسه ۹۰۰۹۹۸۰۲۱۳۵۰۰۹۱۵ شعبه ۳۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۳۷۰۱۳۳۱، رئیس شعبه ۳۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران، مستشار دادگاه، دیوسالار، دقیقی.

۴. افشار صدرزاده، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، چاپ ۱۳ (تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبائی، ۱۳۹۵) ص ۱۹۵.

۵. بنگرید بدیع فتیحی، «دعوای جایگزین در دادرسی مدنی ایران، فرانسه و آمریکا»، فصلنامه پژوهش حقوق تطبیقی، دوره ۲۹، شماره ۴- شماره پیاپی ۱۳۰ (۱۴۰۴)، صفحه ۸۵-۱۱۴ و احمد متین دفتری، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، چاپ ششم (تهران: انتشارات مجد، ۱۴۰۲) ص ۳۲۸.

مطالبه شوند در پرونده جدید امکان محکومیت خواننده به پرداخت هزینه‌های دادرسی نیست و لذا چنانچه گفته شده^۱ «متفرعات در متفرعات» به جهت عدم پذیرش خسارت از خسارت قابل پذیرش نیست. اما برخی بر این باورند که ممنوعیت خسارت از خسارت در قانون جدید نیامده است و مستند به اصول حقوقی قابل پذیرش است^۲ و بنابراین از لوازم این حرف این است که متفرعات در متفرعات قابل پذیرش است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش به تشریح مفهوم حقوقی «متفرعات دعوا» در حقوق ایران می‌پردازد؛ مفهومی که در نبود تعریف صریح قانونی، بیشتر بر اساس استنتاج از سیاق مواد آیین دادرسی مدنی تبیین شده است که در آن تفریع به معنای استخراج حکم جزئی از قواعد کلی است. متفرعات در برابر اصل دعوا، شامل آن دسته از درخواست‌های تبعی هستند که در جریان رسیدگی به موضوع اصلی مطرح می‌شوند. تحلیل محتوای مقاله نشان می‌دهد که تفکیک این متفرعات بر اساس قابلیت استقلال امکانپذیر است. به طور کلی متفرعات به دو گروه مجزا تقسیم می‌شوند: دسته اول «متفرعات غیراستقلالی» هستند که پیوند ناگسستنی با اصل دعوا دارند و شامل هزینه‌های دادرسی، حق‌الوکاله وکیل و هزینه‌های اجرایی رای می‌باشند؛ این موارد بدون اقامه اصل دعوا، موضوعیتی ندارند. در مقابل، دسته دوم «متفرعات دارای استقلال نسبی» قرار دارند که قابلیت مطرح شدن به عنوان دعوی مستقل را دارا هستند، شاخص‌ترین مصداق این دسته خسارت تأخیر تأدیه است.

در خصوص صلاحیت، قاعده اساسی که استنباط می‌شود، تبعیت کامل متفرعات از اصل دعوا است؛ یعنی «الْفَرْعُ يَتَّبِعُ الْأَصْلَ»؛ دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به خواسته اصلی را دارد، به طور خودکار صلاحیت رسیدگی به تمامی متفرعات آن، حتی آن‌هایی که قابلیت طرح مستقل دارند (نظیر خسارت تأخیر تأدیه بر اساس ماده ۵۱۵ ق.آ.د.م) را خواهد داشت با این همه در رویه قضایی نظر خلاف نیز دیده می‌شود. به نظر می‌رسد که

۱. فریدون نهرینی، متفرعات دعوا و ویژگی‌های آن، پیشین، ص ۵۹۹.

۲. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی، ج ۲، چاپ ۴۵ (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۹) ص ۱۰۶، ش ۱۹۱.

در مورد متفرعات دعوا نیز امکان صدور دستور موقت و تامین خواسته وجود دارد اما در دکترین نیز نظر مخالف وجود دارد. متفرعات دعوا در شکایت پذیری تابع اصل دعوا است اما هنگامی که بعد از دعوا به طور مستقل مطرح می شوند به عنوان دعوای مستقلی باید به آن نگاه شود هر چند نظر مخالفی نیز در این باره وجود دارد. همچنین متفرعات در متفرعات قابل پذیرش نیست.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Badie Fathi

<https://orcid.org/0000-0002-1651-9400>

منابع

کتاب‌ها

- شمس، عبدالله، *آیین دادرسی مدنی پیشرفته*، ج ۳، چاپ سی و دوم (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۸).
- شمس عبدالله، *آیین دادرسی مدنی*، ج ۲، چاپ ۴۵ (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۹).
- صدرزاده، افشار، *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*، چاپ ۱۳ (تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبائی، ۱۳۹۵).
- الطریحی النجفی، فخرالدین، *مجمع البحرین*، تحقیق: السید احمد الحسینی، جلد ۳، الطبعة الثانية (۱۴۰۸ ه. ق ۱۳۶۷ ه. ش)، (تهران: دفتر فرهنگ نشر اسلامی، ۱۳۶۷).
- القيومی المقرئ، احمد بن محمد بن علی، *المصباح المنیر*، المحقق: یوسف الشیخ محمد، جلد ۱ (قم: المطبعة العصرية، الطبعة، ۱۴۱۸).
- کاتوزیان، ناصر، *دوره عقود معین*، ج ۴، چاپ پنجم (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۵).
- کاتوزیان، ناصر، *اعتبار امر قضاوت شده* (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶).
- کاشف الغطاء، الشیخ محمد حسین، *تحریر المجله*، جلد ۱ (قم: الناشر مؤسسة الامام الصادق علیه السلام، ۱۴۲۰).
- متین دفتری، احمد، *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*، چاپ ششم، باز چاپ دوم (تهران:

انتشارات مجلد، ۱۴۰۲).

- نهرینی، فریدون، *متفرعات دعوا و ویژگی‌های آن*، ارجنامه نجادعلی الماسی (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۱).

مقاله

- فتیحی، بدیع، «دعوی جایگزین در آیین دادرسی مدنی ایران، فرانسه و آمریکا»، فصلنامه پژوهش حقوق تطبیقی، دوره ۲۹، شماره ۴، شماره پیاپی ۱۳۰، (۱۴۰۴)،
Doi:10.48311/clr.2025.27950

References

Book

- Mélina Douchy-oudot, *Répertoire de procédure civile* (Compétence: décembre 2014).

Thesis

- Florence BRUS, *Le principe dispositif et le proces civil* Ciciel Thèse présentée et soutenue publiquement pour l'obtention du grade de Docteur en Droit le 26 mars (2014).

In Arabic

Books

- Al-Qayyumi al-Maqri, Ahmad bin Muhammad bin Ali, *Al-Misbah Al-Munir* Investigated by Yusuf Al-Sheikh Muhammad, Volume 1, Second Edition (Qom: Al-Matba'ah al-Asriyyah, 1997). [In Arabic]
- Al-Turayhi al-Najafi, Fakhr al-Din, *Majma' Al-Bahrayn*, Investigated by Al-Seyed Ahmad Al-Husseini, Vol. 3, Second Edition (Tehran: Islamic Culture Publishing Office, 1997). [In Arabic]
- Kashif Al-ghita, Al-Sheikh Muhammad Husayn, *Tahrir Al-majallah* Vol. 1 (Tehran: Imam Sadiq Institution, No Date). [In Arabic]

In Persian

Books

- Katouzian, Nasser, *Res Judicata* (Tehran: Dadgostar Publishing, 1997). [In Persian]
- Katouzian, Nasser, *Specific Contracts Course*, Vol. 4, Fifth Edition (Tehran: Sherkat Sahami Enteshar, 2006). [In Persian]
- Matin Daftari, Ahmad, *Civil and Commercial Procedure*, Sixth Edition, Second Reprint (Tehran: Majd Publications, 2023). [In Persian]
- Nahreini, Fereydoun, *Ancillary Claims and Their Characteristics*, In *Festschrift in Honor of nejadali Almasi* (Tehran: Sherkat Sahami Enteshar, 2012). [In Persian]
- Sadrzadeh, Afshar, *Civil and Commercial Procedure*, Thirteenth Edition (Tehran: Allameh Tabataba'i University Jihad Publications, 2016). (Note: First Name Was not Provided in the Source Text). [In Persian]
- Shams, Abdullah, *Advanced Civil Procedure*, Vol. 3, Thirty-Second Edition (Tehran: Derak Publications, 2019). [In Persian]
- Shams, Abdullah. *Civil Procedure*, Vol. 2, Forty-Fifth Edition (Tehran: Derak Publications, 2021). [In Persian]

Articles

- Fathi, Badie, "Alternative Claim in Civil Procedure of Iran, France, and the USA", *Comparative Law Research Quarterly*, Vol. 29, Issue 4 (Continuous Issue 130), (2026), Doi: 10.48311/clr.2025.27950. [In Persian]

استناد به این مقاله: فتحی، بدیع، (۱۴۰۵)، «متفرعات دعوا در دادرسی مدنی»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۴، شماره ۵۵، ۳۴-۱. doi: 10.22054/jplr.2026.91946.2999

Private Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.